

ZARZĄD WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

SPRAWOZDANIE

Z REALIZACJI WOJEWÓDZKIEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2012 – 2015

MONITORING – LATA 2012-2013

Warszawa 2015

**MAZOWIECKIE BIURO PLANOWANIA
REGIONALNEGO w Warszawie
00-301 Warszawa, ul Nowy Zjazd 1
Oddział Terenowy w Płocku
ul. Kolegiarna 19
tel. +48 24 262 59 88
e-mail: mbpr@.pl, plock@mbpr.pl**

Spis treści

Wprowadzenie	4
1. Przyjęta zasada prowadzenia monitoringu <i>realizacji Programu</i>	4
2. Synteza zmian uwarunkowań prawnych oraz wynikających z dokumentów programowych i strategicznych w latach 2012-2013	5
3. Synteza zmian w środowisku kulturowym województwa w latach 2012-2013	6
4. Synteza działań realizujących cele <i>Programu</i> w latach 2012-2013	7
5. Synteza działań samorządu województwa w latach 2012-2013	12
6. Źródła finansowania działań realizujących cele <i>Programu</i> w latach 2012-2013	14
7. Podsumowanie – wnioski wynikające z monitoringu <i>Programu</i>	15
Załącznik Nr 1: „ <i>Monitoring realizacji Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015. Raport 1 – 2012</i> ”	
Załącznik Nr 2: „ <i>Monitoring realizacji Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015. Raport 2 – 2013</i> ”	

Wprowadzenie

Niniejsze *Sprawozdanie* dotyczy realizacji *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami na lata 2012-2015*¹ przyjętego przez Sejmik Województwa Mazowieckiego Uchwałą Nr 42/12 z dnia 12 marca 2012 r., obejmuje lata 2012-2013 wraz z Załącznikiem Nr 1 (Raport z monitoringu Programu za 2012 r.) i Załącznikiem Nr 2 (Raport z monitoringu Programu za 2013 r.).

Stanowi wypełnienie prawnego zobowiązania wynikającego z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, gdzie zarząd województwa na mocy art. 87 ust. 5 ustawy jest zobligowany do sporządzania co 2 lata sprawozdania. Dokument ten zarząd przedstawia sejmikowi województwa, jak również przekazuje Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Realizacja działań zapisanych w *Programie* w analizowanym okresie miała przyczynić się do osiągnięcia celu strategicznego jakim jest „**zachowanie regionalnej przestrzeni kulturowej i kultywowanie tradycji jako podstawy tożsamości kulturalnej regionu i kształtowania postaw społecznych w sferze opieki nad zabytkami oraz wykorzystania dziedzictwa do rozwoju regionu**”.

Sprawozdanie zawiera zestawienie przeprowadzonego monitoringu działań realizujących cele *Programu*:

1. **Ochrona i zachowanie materialnego i niematerialnego dziedzictwa regionu /stworzenie trwałych warunków dla poprawy stanu zachowania zabytków i krajobrazów kulturowych oraz ciągłości dziedzictwa kulturowego.**
2. **Kształtowanie tożsamości regionalnej /kształtowanie tożsamości regionalnej poprzez wykorzystanie walorów zabytkowych.**
3. **Wzrost społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego regionu / budowanie klimatu społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego regionu.**
4. **Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego regionu oraz kreowanie pasm turystyczno-kulturowych / wykorzystanie zabytków dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych oraz kreowanie pasm turystyczno-kulturowych.**

1. Przyjęta zasada prowadzenia monitoringu realizacji *Programu*

Zasady prowadzenia corocznego monitoringu zostały określone w *Programie* (rozdz. 5 *Monitoring Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2012 – 2015*). Proces monitorowania polegał na stałej obserwacji ilościowych i jakościowych zmian w obszarze dziedzictwa kulturowego oraz zakresu realizacji celów przyjętych w *Programie*. Efektem końcowym prowadzonego monitoringu były roczne raporty (Raport 1 za 2012 r. i Raport 2 za 2013 r.), które stanowią załączniki do niniejszego *Sprawozdania*.

Podczas prowadzonego monitoringu koncentrowano się głównie na działaniach prowadzonych przez samorząd województwa, uwzględniono także działania innych podmiotów, o ile odbywały się przy współudziale samorządu wojewódzkiego. Monitorowaniem objęto również źródła i wysokość dofinansowania przedsięwzięć/ projektów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego. Analizie poddane zostały zadania dofinansowane ze środków Samorządu Województwa Mazowieckiego, ze środków własnych wojewódzkich instytucji kultury, z budżetu państwa oraz z funduszy europejskich, głównie w przypadku gdy samorząd województwa uczestniczył w dystrybuowaniu środków. Podczas

¹ Ilekroć w tekście pojawia się określenie *Program* oznacza to *Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na Lata 2012-2015*

oceny realizacji postępu celów posłużono się wskaźnikami zaproponowanymi w *Programie* oraz zobrazowano wybranymi przykładami każdy kierunek działania przypisany do danego celu operacyjnego.

Zakres i poziom podejmowanych działań na rzecz ochrony zabytków został przedstawiony na podstawie informacji i danych uzyskanych z Departamentu Kultury, Promocji i Turystyki UMWM, w tym ankiet wypełnionych przez wojewódzkie instytucje kultury oraz z bazy danych prowadzonej w Mazowieckim Biurze Planowania Regionalnego Oddziale Terenowym w Płocku. Dane do monitoringu pozyskano również z Narodowego Instytutu Dziedzictwa oraz ze stron internetowych instytucji i urzędów, w tym: z Samorządowego Forum Dialogu Obywatelskiego, baz danych Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

2. Synteza zmian uwarunkowań prawnych oraz wynikających z dokumentów programowych i strategicznych w latach 2012-2013

Na sposób realizacji zadań w województwie wpływają przede wszystkim regulacje prawne tworzące krajowy system ochrony dziedzictwa kulturowego, a także uwarunkowania wynikające z krajowych i regionalnych dokumentów programowych i strategicznych.

W latach 2012-2013 nie wprowadzono zmian w **ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**, która jest podstawą prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju. W analizowanym okresie ukazał się akt wykonawczy do ww. ustawy określający nowy zakres zadań objętych mecenatem państwa w dziedzinie kultury (Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w dniu 29 czerwca 2012 r. *w sprawie zakresu zadań objętych mecenatem państwa w dziedzinie kultury, na które jednostki samorządu terytorialnego mogą otrzymać dotacje, oraz sposobu i trybu przyznawania tych dotacji*).

W 2013 roku miały miejsce konsultacje projektu **Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2013-2016**, którego cel główny został zdefiniowany jako „Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków”.

Z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego istotne znaczenie posiada przyjęta w 2013 r. **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020**.² Dla realizacji zadań opieki nad zabytkami ważne są kierunki działań zapisane w czwartym celu *Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego*, Priorytecie 4.1. *Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej*.

W badanym okresie uchwalono aktualizację podstawowego dokumentu samorządu województwa określającego kierunki polityki rozwoju - **Strategię Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030. Innowacyjne Mazowsze**³ (SRWM). *Kultura i dziedzictwo* jest jednym z sześciu obszarów tematycznych zawartych w strategii. W kierunkach działań rozwojowych tego obszaru podkreślono zadania służące ochronie i czerpaniu korzyści z dziedzictwa kulturowego regionu. Za równie ważne przyjęto działania mające na celu zwiększenie wiedzy o regionie oraz podniesienia atrakcyjności turystycznej województwa.

Prowadzone były prace dotyczące **aktualizacji Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego**, transponującego ustalenia SRWM i innych dokumentów regionalnych na układ przestrzenny. Zagadnienia związane z ochroną dziedzictwa kulturowego były przedmiotem *Zintegrowanej polityki opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej*. Projekt dokumentu został przedstawiony do konsultacji społecznych, podczas których złożono 286 wniosków dotyczących obszaru kultury i dziedzictwa kulturowego.

Trwały również prace przy tworzeniu **Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020**. W projekcie dokumentu znalazły się

² Uchwała Nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r., opublikowana w Monitorze Polskim z 16 maja 2013 r., poz. 378

³ Uchwała Nr 158/13 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 28 października 2013 r.

zagadnienia dotyczące dziedzictwa kulturowego, które były przedmiotem ustaleń Celu Tematycznego 6. *Ochrona środowiska naturalnego i wspieranie efektywności wykorzystania zasobów*, Priorytetu Inwestycyjnego 6.3. *Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego*.

3. Synteza zmian w środowisku kulturowym województwa w latach 2012-2013

Wyróżniające elementy dziedzictwa kulturowego są umieszczane na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO (w skali świata), jak i na Liście Pomników Historii (w kraju). Liczba miejsc z terenu województwa mazowieckiego na Liście Światowego Dziedzictwa nie uległa zmianie i na koniec 2013 r. było to jedno miejsce: Historyczne Centrum Warszawy (wpisane w 1980 r.). Listę Pomników Historii (w kraju 54) tworzą trzy pozycje z terenu województwa mazowieckiego, w tym dwie wpisane w 2012 r.: *Żyrardów - XIX-wieczna Osada Fabryczna* (wpis 2012 r.) i *Warszawa – Zespół Stacji Filtrów Williama Lindleya* oraz wpisany wcześniej (w 1994 r.) *Historyczny zespół miasta Warszawy z Traktem Królewskim i Wilanowem*,

Pod koniec 2013 r. ochroną prawną w formie parków kulturowych w województwie objęte były łącznie trzy obszary: *Park Kulturowy „Ossów Wrota Bitwy Warszawskiej 1920 Roku”*, *Park Kulturowy Stary Radom* oraz utworzony w 2012 r. *Wilanowski Park Kulturowy*.

Zmiany w wojewódzkim rejestrze zabytków

W wojewódzkim rejestrze zabytków nieruchomości na koniec 2013 r. figurowało 6757 obiektów, co plasowało województwo mazowieckie na 3. miejscu w kraju. W latach 2012-2013 liczba zabytków zwiększyła się o ok. 4%. Nowe wpisy nie wpłynęły na zmianę struktury obiektów zabytkowych i nadal najliczniejszą grupę zabytków stanowiły obiekty zaliczone do kategorii mieszkalne, obiekty sakralne i zieleń. W skali województwa największa liczba obiektów zabytkowych znajduje się w Warszawie (około 30%). Wzrost liczby obiektów nieruchomości w rejestrze spowodowany był nowymi decyzjami o wpisie do rejestru, w następstwie których objęto ochroną zabytki zaliczone m.in. do kategorii mieszkalne (29 obiektów), sakralne (16), cmentarze (15), publiczne (10), przemysłowe (7) i obronne (5). Największa aktywność w zakresie nowych wpisów do rejestru zabytków, odnotowano na obszarze Warszawy (25 wpisów) i w powiecie mławskim (19). Wśród obiektów objętych ochroną znalazły się m.in. kościoły (w Tymienicy, Bogurzynie, Wieczni Kościelnej, Wojnowce, Łysakowie, Zalesie), synagoga w Raciążu, obiekty przemysłowe (zespół cukrowni „Elżbietów” w Sokołowie Podlaskim, budynek stacji pomp Wodociągu Miejskiego w Radomiu, młyn w Woli Wierzbowskiej), jak również dawne cmentarze (np. Powstańców Warszawy w Warszawie, cmentarz wojenny z okresu I wojny światowej w Nosarzewie Borowym), układy urbanistyczne w Warszawie („*Kolonia Profesorska*”, „*Nowe Miasto*”, „*Nowy Świat Zachód*”) oraz historyczny układ urbanistyczny Mławy. Łącznie wpisem do rejestru zostało objętych na koniec monitorowanego okresu 119 układów urbanistycznych.

W latach 2012-2013 Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego wydał 19 decyzji o skreśleniu zabytku z rejestru. Decyzje podejmowane były najczęściej w sytuacji, gdy zabytek wpisany do rejestru uległ zniszczeniu lub stracił wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Zły stan techniczny zabytku nie był podstawą do skreślenia z rejestru, natomiast stanowił sygnał do podjęcia działań interwencyjnych/naprawczych. Decyzje o skreśleniu zabytku z rejestru dotyczyły również 12 obiektów z Zespołu Pałacowego Wilanów, które wpisano jako inwentarz muzealny oraz 3 obiektów, które przeniesiono do skansenów.

Zasoby zabytków ruchomych w województwie gromadzone były przede wszystkim w 119 placówkach muzealnych (muzeach i oddziałach muzealnych), w których wielkość sukcesywnie wzrastała. W rejestrze umieszcza się obiekty nie wpisane do inwentarza muzeum lub wchodzące w skład zasobów bibliotecznych. Województwo mazowieckie zajmowało drugie miejsce w kraju pod względem wydanych decyzji dotyczących wpisu do rejestru zabytków ruchomych B (zabytki sztuki i rzemiosła artystycznego). W zasobach rejestrowych z terenu województwa mazowieckiego znajdowało się 1968 decyzji o wpisie do rejestru obejmujących 19 460 obiekty. Największy procent zasobu zabytków ruchomych wpisanych do rejestru stanowi wyposażenie świątyń (68%), następnie kolekcje (18%).

Pod względem liczby zabytków archeologicznych nieruchomych, objętych wpisem do rejestru zabytków, województwo zajmowało 8. miejsce w kraju z liczbą 405 zabytków. Struktura zabytków w rejestrze jest zbliżona do większości województw, gdzie najliczniejszą grupę stanowią stanowiska osadnicze (w tym 19 miast) i obronne.

4. Synteza działań realizujących cele Programu w latach 2012-2013

Realizacja założonych celów Programu wymagała podejmowania przez samorząd województwa szeregu zadań oraz inicjowania współpracy i zaangażowania różnych podmiotów do działań w obszarze dziedzictwa kulturowego, kultury i turystyki.

Na podstawie monitoringu realizacji poszczególnych celów operacyjnych Programu przeprowadzonego w latach 2012-2013 podsumowano, co następuje:

• Cel 1 Ochrona i zachowanie materialnego i niematerialnego dziedzictwa regionu

Realizacja celu odbywała się w szczególności poprzez działania polegające na ochronie i zachowaniu wartości dziedzictwa materialnego, zabytków ruchomych i archeologicznych, poprzez dokumentowanie i popularyzację zasobów, rewitalizację historycznych ośrodków. Podejmowane również były działania mające na celu pielęgnowanie tradycji i lokalnego folkloru w powiązaniu z zasobami dziedzictwa materialnego oraz popularyzację i zwiększanie dostępności do zasobów dziedzictwa z wykorzystaniem nowoczesnych technologii.

Działania realizowano przez Urząd Marszałkowski i jednostki mu podległe oraz przez inne podmioty, którym przyznano dotacje z budżetu województwa lub dystrybuowano środki unijne na poziomie województwa. Ważną rolę w realizacji celu odgrywały dofinansowania z funduszy unijnych dla projektów złożonych w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2007 – 2013 (RPOWM), Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 (PROW) oraz z budżetu państwa w ramach Programu Operacyjnego „Dziedzictwo Kulturowe”.

W latach 2012-2013 poszczególne działania realizowane były przede wszystkim poprzez:

— ochronę i zachowanie wartości dziedzictwa materialnego

- rewaloryzację i rewitalizację zdegradowanych obiektów i obszarów historycznych, zapobieganie niszczeniu cennych obiektów przy wsparciu z budżetu województwa ujętym w WPF⁴ (np. Zespołu Pałacowo-Parkowego im. Fryderyka Chopina w Europejskim Centrum Artystycznym im. Fryderyka Chopina w Sannikach, rosyjskich fortyfikacji ziemnych i pomnika-mauzoleum poległych w bitwie pod Ostrołęką 26 maja 1831 roku, Cytadeli Warszawskiej X i XI Pawilonu, Bramy Bielańskiej i dziedzińca Muzeum Niepodległości, odbudowę założenia dworsko-parkowego w Dąbrowie, przebudowę dziedzińca Arsenалу Warszawskiego);
- dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych w obiektach zabytkowych pozostających w zasobach samorządu województwa, min.: w dworku i kaplicy w Muzeum Jana Kochanowskiego w Czarnolesie, budynku dworu i oficyny zespołu pałacowo-parkowy w Opinogórze, w zamku użytkowanego przez Muzeum Zbrojownia na Zamku w Liwie;
- udzielono wsparcie 61 właścicielom lub zarządcom zabytków na realizację prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy obiektach wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków;

— ochronę zabytków ruchomych

- rozwój regionalnych muzeów (m.in. poprzez tworzenie nowych oddziałów, zwiększenie powierzchni wystawienniczej i magazynowej, wyposażenie w sprzęt specjalistyczny pracowni konserwatorskich), powiększanie zbiorów muzealnych, wykonane przeglądy i prace konserwatorskie;

— ochronę zabytków archeologicznych

⁴ Wieloletnia Prognoza Finansowa Województwa Mazowieckiego na lata 2012-2034 i Wieloletnia Prognoza Finansowa Województwa Mazowieckiego na lata 2013-2039

- dotacje z budżetu województwa na prowadzenie badań archeologicznych (m.in. Reduty Ordon, Cytadeli Warszawskiej, wykopaliskowych w Szelkowie Nowym, Czersku);
- **dokumentację i popularyzację zasobów o szczególnej wartości decydujących o specyfice regionu**
 - wspieranie i inicjowanie prac badawczych i dokumentacyjnych, popularyzację wiedzy o zabytkach na stronach internetowych muzeów, prezentowanie walorów dziedzictwa kulturowego na łamach Kroniki Mazowieckiej, organizowanie wystaw/ekspozycji w muzeach;
- **ochronę i kreowanie krajobrazów kulturowych zachowujących tożsamość kulturową i walory krajobrazowe**
 - identyfikację w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego, najcenniejszych krajobrazów kulturowych województwa o randze międzynarodowej (7), krajowej (14) i regionalnej (31), dla których wprowadzono ustalenia w polityce dotyczącej zarządzania zasobami dziedzictwa;
- **kształtowanie i ochronę przestrzeni historycznych miast**
 - dystrybuowanie środków finansowych w ramach RPOWM, dotyczących kształtowania przestrzeni publicznych w nawiązaniu do tradycji miejsca (m.in. w Szydłowcu - przywrócenie cech śródmiejskich historycznemu centrum, wyeksponowanie walorów historycznych, kulturowych i turystycznych miasta; w Białobrzegach - rewitalizacja starej części miasta, w Grodzisku Mazowieckim, Przasnyszu, przedpola Pałacu w Wilanowie, Miasta Kazimierzowskiego w Radomiu);
- **rewitalizację historycznych ośrodków życia kulturalnego**
 - wspieranie adaptacji zabytkowych dworów i pałaców na funkcje kulturalne, turystyczne i edukacyjne; promowanie wydarzeń realizowanych w zabytkowych obiektach (np. w ramach obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa);
- **pielęgnowanie tradycji i lokalnego folkloru w powiązaniu z zasobami dziedzictwa materialnego**
 - przyznanie 14 podmiotom dotacji celowych na realizację zadania publicznego „*Muzyka i taniec*”;
 - prowadzenie działalności wspierającej i upowszechniającej „ginące zawody” (np. konkursy, warsztaty rzemieślnicze dla dzieci i młodzieży, organizację warsztatów etnograficznych „Ginące zawody” w Kadzidle);
 - wsparcie twórczości artystycznej i ludowej poprzez realizację imprez cyklicznych m.in.: „*Miodobranie Kurpiowskie*” w *Myszyńcu*, „*Wesele Kurpiowskie*” w *Kadzidle*, „*Adwentowe Granie*” w *Siedlcach*, *Konkursu na Palmę Kurpiowską - Łyse*;
 - podtrzymywanie warunków dla wytwarzania tradycyjnych wyrobów oraz promowania produktów żywnościowych kulinarnych („*Konkurs o Laur Marszałka na Najlepszy Produkt Żywnościowy na Mazowszu*”, „*Nasze Kulinarne Dziedzictwo - Smaki Regionów*”);
 - działania dotyczące rozwoju i promocji skansenów;
- **popularyzację i zwiększanie dostępności do zasobów dziedzictwa kulturowego**
 - wsparcie digitalizacji zasobów dziedzictwa kulturowego m.in. materiałów dokumentacyjnych z badań i prac merytorycznych Muzeum Wsi Radomskiej);
 - rozwój nowych form udostępniania zbiorów muzealnych (uruchomienie przewodnika multimedialnego po Muzeum Wsi Radomskiej, realizacja zadania inwestycyjnego „Multimedialne muzeum” przez Muzeum Kolejnictwa w Warszawie);

Wszystkie kierunki działań w ramach Celu 1. były realizowane. Największa liczba inicjatyw dotyczyła ochrony i zachowania wartości dziedzictwa materialnego. Wzmocnienia wymagają działania dotyczące wspierania kształtowania i ochrony przestrzeni historycznych miast i wsi. Nie zidentyfikowano działań dotyczących

wypracowania wspólnie z samorządami lokalnymi programów ochrony zabudowy drewnianej (wiejskiej, małomiasteczkowej).

- **Cel 2. Kształtowanie tożsamości regionalnej**

Realizacja celu odbywała się poprzez działania polegające na utrwalaniu i kształtowaniu świadomości mieszkańców o historii i zasobach dziedzictwa kulturowego oraz budowaniu i pielęgnowaniu wrażliwości na bogactwo przestrzeni kulturowej. Działania polegały również na wspieraniu kultywowania lokalnych zwyczajów, tradycji oraz wykorzystania pamięci historycznej i zasobów dziedzictwa do integracji mieszkańców oraz promocji walorów kulturowych regionu.

Finansowanie projektów związanych z kształtowaniem tożsamości regionu odbywało się z wykorzystaniem dochodów własnych wojewódzkich instytucji kultury, jednostek samorządu terytorialnego (gmina, powiat), środków prywatnych (stowarzyszeń, fundacji, osób fizycznych itp.). Ważnym źródłem dofinansowania realizacji celu stanowiły fundusze unijne dystrybuowane w ramach RPOWM i PROW.

W latach 2012-2013 poszczególne działania realizowane były przede wszystkim poprzez:

- **utrwalanie i kształtowanie świadomości mieszkańców o historii i zasobach dziedzictwa kulturowego, w tym regionalnego i lokalnego oraz budowanie i pielęgnowanie wrażliwości na bogactwo przestrzeni kulturowej**
 - szeroką ofertę programową wojewódzkich instytucji kultury, realizujących zadania edukacyjne i kulturowe w postaci: wykładów i spotkań, koncertów, konferencji, konkursów, lekcji muzealnych, imprez plenerowych;
 - tworzone i rozwijane ekspozycje regionalne w muzeach (stałe i czasowe);
 - uwzględnienie w wojewódzkich dokumentach planistycznych, strategicznych i programowych uwarunkowań ochrony regionalnego dziedzictwa;
- **kształtowanie regionalnej dumy w oparciu o zabytki architektury i budownictwa, krajobraz kulturowy, wydarzenia historyczne oraz działalność wybitnych osób**
 - organizację konkursów w celu rozwijania zainteresowań historią i dziedzictwem regionu (np.: „*Stolica Kultury Mazowsza*”, „*Najlepszy Produkt Turystyczny Województwa Mazowieckiego*”, „*Mazowsze bliskie sercu*”);
- **wykorzystanie pamięci historycznej i zasobów dziedzictwa do integracji mieszkańców i stymulowania rozwoju - tworzenie przestrzennych ciągów inicjatyw**
 - organizację turniejów, widowisk, rekonstrukcji bitew, zwłaszcza w miejscach i obiektach zabytkowych (np. Ogólnopolski Turniej Rycerski na Zamku w Liwie, *Spotkania z historią* na dziedzińcu Zamku Książąt Mazowieckich w Ciechanowie, widowisko historyczne „*Noc Listopadowa*” – zdobycie Arsenалу Warszawskiego);
- **kreowanie ośrodków budowania tożsamości kulturowej regionu**
 - stymulowanie aktywności kulturalnej mieszkańców historycznych miejscowości wyróżniających się bogactwem zasobów dziedzictwa kulturowego (organizacja corocznego konkursu „*Stolica Kultury Mazowsza*”);
 - wspieranie stowarzyszeń i grup różnych podmiotów w zakresie zapewnienia im wkładu finansowego do udziału w projektach ukierunkowanych na promocje tradycji lokalnych i regionalnych;
 - wykorzystanie bogactwa dziedzictwa kulturowego dla promocji ośrodków budowania tożsamości kulturowej (działanie Międzynarodowego Ośrodka Edukacji i Dziedzictwa Kulturowego w Opinogórze, Ośrodka Pogranicza Kultur w Ciechanowie; Pracowni Historii Szydłowca oraz Regionalnego Centrum Kultury w Myszyńcu);
- **promocję walorów kulturowych regionu**
 - wspieranie publikacji popularno-naukowych i wydawnictw poświęconych krajobrazom kulturowym i zasobom dziedzictwa o wyjątkowych wartościach (seria wydawnicza „*Mazowiecka Akademia Książki*”);

- cykl materiałów promocyjnych w prasie, radiu i telewizji (np. audycja *Strefa Mazowsze* emitowana na antenie TVP Warszawa);
- cyfryzację i udostępnianie w domenie publicznej materiałów promujących walory regionu (funkcjonowanie portali internetowych wojewódzkich instytucji kultury).

Wszystkie kierunki działań w Celu 2. realizowano w szerokim zakresie w postaci licznych: konkursów, warsztatów, festynów, rekonstrukcji historycznych oraz ekspozycji regionalnych. Ważną rolę odegrała edukacja dzieci i młodzieży mająca na celu kształtowanie ich świadomości o wartościach materialnych i niematerialnych dziedzictwa kulturowego. W wyższym stopniu należy wykorzystać rolę uczelni wyższych w celu wzmocnienia edukacji społecznej dotyczącej regionalnego dziedzictwa.

- **Cel 3. Wzrost społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego regionu**

Realizacja celu wymagała umiejętnego kształtowania świadomości społecznej poprzez pobudzanie działań służących ochronie obiektów zabytkowych i promowanie najlepszych przykładów, stymulowania i intensyfikacji współpracy różnych grup społecznych w realizacji zadań dotyczących opieki nad zabytkami. Poszczególne działania realizowały zarówno instytucje kultury podległe samorządowi województwa, jak również inne podmioty przy wsparciu Samorządu Województwa i z funduszy unijnych w ramach RPOWM i PROW.

W latach 2012-2013 poszczególne działania realizowane były przede wszystkim poprzez:

- **stymulowanie działań służących ochronie obiektów zabytkowych i promowanie najlepszych przykładów takich działań:**
 - promowanie dobrych praktyk w zakresie konserwacji i rehabilitacji obiektów zabytkowych (np. Kongres Promocji Mazowsza);
 - organizowanie konkursów dla właścicieli obiektów zabytkowych promujących właściwą opiekę nad obiektem oraz jego udostępnienie;
- **edukację społeczeństwa w zakresie praw i obowiązków dotyczących opieki nad zabytkami**
 - kreowanie liderów - społecznych opiekunów zabytków (min. poprzez nagradzanie działalności Medalem Pamiątkowym „Pro Masovia”);
 - organizowanie szkoleń dla radnych, urzędników, właścicieli i użytkowników zabytków, organizacji pozarządowych w zakresie opieki nad zabytkami (Mazowiecki Kongres Rozwoju Obszarów Wiejskich, realizacja projektu w ramach dotacji z budżetu województwa pn. „Kultura Włączania”);
 - stymulowanie aktywnego i świadomego uczestnictwa w działaniach dotyczących rozwiązywania problemów związanych z opieką nad zabytkami (organizacja konferencji i wystawy „Sztuka konserwacji”);
- **stymulowanie i intensyfikacja współpracy pomiędzy sektorem publicznym, prywatnym i pozarządowym w działaniach na rzecz edukacji, promocji, podniesienia świadomości o zasobach i potrzebie zachowania dziedzictwa regionu**
 - wspieranie działań 37 Lokalnych Grup Działania realizujących Lokalne Strategie Rozwoju w obszarach tematycznych: agroturystyka i turystyka wiejska, ochrona dziedzictwa kulturowego i dziedzictwa kulinarnego;
 - optymalizację współpracy publiczno-prywatnej z udziałem społecznych opiekunów zabytków i organizacji społecznych (konferencja „Nowe życie zabytków militarnych”);
 - włączanie organizacji pozarządowych w działania samorządu województwa w Programu współpracy Samorządu Województwa Mazowieckiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie);

Nie wszystkie działania Celu 3 były realizowane w jednakowym zakresie. Wzmocnienia wymagają działania dotyczące upowszechniania wiedzy o prawach i obowiązkach właścicieli zabytków.

- **Cel 4. Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego regionu oraz kreowanie pasm turystyczno- kulturowych**

Realizacja celu skupiona była przede wszystkim na działaniach dotyczących świadomego zarządzania zasobami dziedzictwa kulturowego, mającego na uwadze wykorzystanie potencjału dla rozwoju regionu, w tym na wykorzystanie obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji. Efektem działań między innymi było powstanie zintegrowanych produktów turystycznych i kulturowych.

Działania realizowane były przez Urząd Marszałkowski i jednostki mu podległe oraz przez inne podmioty, którym przyznano dotacje z budżetu województwa lub dystrybuowano środki unijne na poziomie województwa z RPOWM i PROW oraz z dotacji celowych z budżetu państwa na realizowane projekty w ramach Pomocy Technicznej PROW/KSOW 2007–2013.

W latach 2012-2013 poszczególne działania realizowane były przede wszystkim poprzez:

- **wspieranie podmiotów posiadających w swoich zasobach znaczną liczbę zabytków w działaniach służących efektywnemu zarządzaniu obiektami zabytkowymi**
 - stymulowanie aktywności w pozyskiwaniu nowych źródeł finansowania prac remontowych i konserwatorskich (inicjatywa JESSICA w ramach Priorytetu V, działanie: 5.2. Rewitalizacja miast);
 - wypracowanie metod współpracy różnych instytucji w rozwiązywaniu głównych problemów właścicieli posiadających znaczne zasoby zabytków (organizacja ogólnopolskiej konferencji w Muzeum Wsi Mazowieckiej „*Muzeum w środowisku lokalnym – współdziałanie i odpowiedzialność*”);
 - zwiększanie dostępności publicznej do obiektów pozostających w zasobach właścicieli poprzez ich wykorzystanie jako scenarii widowisk, spektakli i koncertów. (realizacja projektu „*Mazowsze w Koronie*”);
- **stymulowanie wykorzystania dziedzictwa kulturowego w obszarze przemysłów kultury i czasu wolnego**
 - wspieranie rozwoju turystyki kulturowej (miejskiej, pielgrzymkowej, wiejskiej, tematycznej), objęcie patronatem imprezy cyklicznej *Pikniku rodzinnego „Odkryj Mazowsze”*;
 - realizację projektu „*Mazowieckie Obserwatorium Kultury*”;
 - organizację konkursu „*Paszport Turystyczny Województwa Mazowieckiego*”, stanowiącego formę zachęty do odwiedzania zabytków regionu oraz promocję atrakcji kulturowych województwa;
 - współpracę z organizacjami turystyki, podmiotami rynku turystycznego i okołoturystycznego na rzecz rozwoju oferty unikatowej, atrakcyjnej i opartej na istniejącym potencjale;
- **kształtowanie pasm turystyczno-kulturowych**
 - wspieranie wyznaczania i promocję szlaków turystyki kulturowej opartej o atrakcje krajobrazowo-architektoniczne wzdłuż dolin rzecznych i historycznych linii kolejowych oraz na sieci miast historycznych (realizacja zintegrowanego produktu turystycznego „*Szlaki turystyczne dziedzictwa kulturalnego Mazowsza*”);
 - organizację ciągów wydarzeń w miejscowościach położonych na obszarach poszczególnych pasm (wspieranie inicjatyw w ramach obchodów EDD);
 - wspieranie rozwoju europejskich szlaków kulturowych na terenie województwa mazowieckiego („*Szlak Frontu Wschodniego I Wojny Światowej*”, „*Wielki gościniec litewski*”);

- publikację regionalnych planów i map z umiejscowieniem obiektów włączonych do pasma turystyki kulturowej - wypracowanie systemu identyfikacji obiektów;
- **kreowanie produktów turystyki kulturowej w oparciu o tradycje historyczne**
 - tworzenie warunków dla kreowania produktów turystycznych opartych o zasoby dziedzictwa kulturowego (realizacja projektu „*Promocja skomercjalizowanych pakietów turystycznych w ramach rozwoju sieciowych produktów turystycznych Mazowsza*”);
 - tworzenie tras i produktów turystycznych w oparciu o zasoby dziedzictwa wiejskiego i kultury ludowej (realizacja projektu „*Zdarzyło się kiedyś nad wodą – trasa turystyczna w radomskim skansenie*”);
 - wspieranie realizacji szlaków kulturowych i produktów turystycznych związanych z wielkimi osobistościami Mazowsza (np. „*Mazowiecki Szlak Literacki*”, „*Mazowsze Chopina*”);
- **wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju lokalnego i regionalnego poprzez organizację wydarzeń kulturalno-historycznych w miejscach zabytkowych**
 - wykorzystanie obiektów zabytkowych jako scenerii widowisk, spektakli i koncertów (projekt „*Mazowsze w koronie*” realizowany przez Mazowiecki Instytut Kultury);
 - wspieranie rozwoju skansenów poprzez wprowadzanie funkcji związanych z wypoczynkiem i rekreacją;
- **adaptacja obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji kulturalnych, turystycznych i edukacyjnych**
 - wykorzystanie potencjału obszarów i obiektów przemysłowych, obronnych oraz pozostałych obiektów zabytkowych na współczesne funkcje (np. na kulturalno-artystyczne w Żyrardowie, na konferencyjno-wypoczynkowe w Trojanowie, Konarach, Pałacu Książąt Lubomirskich w Szymanowie na potrzeby liceum i gimnazjum z internatem);
- **propagowanie korzyści płynących z wykorzystania dziedzictwa i krajobrazu kulturowego dla rozwoju regionalnego i lokalnego**
 - propagowanie tradycyjnych technik budowlanych i form architektonicznych (m.in. udostępniono ekspozycję w Muzeum Wsi Radomskiej);
 - wspieranie rozwoju turystyki (w tym agroturystyki) opartej o zasoby naturalnego i kulturowego dziedzictwa regionu (realizowano projekt *Wizerunek turystycznej marki Mazowsza*);
 - wdrażanie 16 sieciowych produktów turystycznych przez Mazowiecką Regionalną Organizację Turystyczną.

Realizacja celu odbywała się w szerokim zakresie przez różne podmioty, w tym przy wsparciu z budżetu województwa.

5. Synteza działań samorządu województwa w latach 2012-2013

Samorząd Województwa Mazowieckiego realizował zadania z zakresu ochrony zabytków występując w podwójnej roli, po pierwsze jako jednostka samorządu terytorialnego, ponadto sprawował opiekę nad zabytkami, będąc ich właścicielem.

Zadania wynikają przede wszystkim z przepisów:

- ustawy o samorządzie województwa⁵: (...) *sprawowanie opieki nad dziedzictwem kulturowym i jego racjonalne wykorzystanie* (art. 11 ust. 2 pkt. 7);
- ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁶: *sprawowanie opieki nad zabytkami, do których samorząd województwa posiada tytuł prawny* (art. 5, art. 71

⁵ Ustawa z dnia 7 czerwca 1998r. o samorządzie województwa, Dz. U. z 1998 Nr 91, poz. 576 (tj. Dz. U. z 2013 r. poz. 596, 645 z z późn. zm.).

ust. 2) i art. 81 ust.1), udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, na zasadach określonych w uchwale podjętej przez sejmik województwa (art. 81 ust.1 i ust.2).

Do obowiązków samorządu województwa należy także uwzględnianie kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego w strategii rozwoju województwa, planie zagospodarowania przestrzennego województwa i planie zagospodarowania obszaru metropolitalnego (zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Samorząd Województwa Mazowieckiego posiadał instrumenty bezpośredniego i pośredniego oddziaływania na realizację celów Programu (finansowe i pozafinansowe), które wykorzystał poprzez:

- ujmowanie w budżecie środków na działania związane z opieką nad zabytkami;
- kierowanie do szerokiego i zróżnicowanego grona odbiorców oferty kulturalnej, która przyczyniała się do rozwoju tożsamości regionalnej, zachowania tradycji ludowych i przekazu ludowego oraz poznania zasobów dziedzictwa kulturowego;
- promowanie pozytywnych działań przez fundowanie nagród, przyznawanie odznaczeń i medali, nagłaśnianie przez media itp.;
- aktywizowanie i zachęcanie właścicieli oraz zarządców zabytków do podejmowania inicjatyw na rzecz zachowania obiektu i dostępu publicznego do zabytku;
- tworzenie warunków do kreowania produktu turystycznego opartego na potencjale dziedzictwa kulturowego;
- ochronę i popularyzację regionalnego dziedzictwa województwa, w tym dziedzictwa kulinarnego.

Samorząd Województwa Mazowieckiego pełnił rolę organizatora dla najliczniejszej liczby instytucji kultury w kraju, w szczególności dla placówek muzealnych (18).

W monitorowanym okresie działania samorządu województwa dotyczące głównie obszaru kultury i turystyki, obejmowały upowszechnianie wiedzy o regionie, edukację i kształtowanie tożsamości regionalnej i świadomości lokalnej, kultywowanie tradycji.

Wśród licznych inicjatyw należy wymienić organizowanie całorocznego wydarzenia/konkursu *Stolica Kultury Mazowska*, mającego na celu aktywizację lokalnej społeczności, kultywowanie lokalnych tradycji i ich promowanie (laureatem XI edycji w 2012 r. został Powiat Kozienicki, XII edycji w 2013 r.- Powiat Mławski). Zwycięski samorząd wraz z samorządem województwa realizował wypracowany wspólnie roczny program kulturalny, otrzymując na ten cel wsparcie finansowe z budżetu województwa.

Kolejnym pozytywnym działaniem samorządu województwa, przyczyniającym się do budowania klimatu społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa oraz promowania najlepszych przykładów działalności, było nadawanie odznaczeń, nagród i wyróżnień („*Zasłużony dla Mazowsza*”, Nagrody im. Cypriana Kamila Norwida, Medalu Pamiątkowego „*Pro Masovia*”, Nagrody im. Oskara Kolberga „*Za zasługi dla kultury ludowej*”), a także przyznawanie certyfikatów na szczeblu regionalnym najbardziej atrakcyjnym produktom turystycznym. Dużym zainteresowaniem cieszyły się organizowane pod patronatem Marszałka Województwa Mazowieckiego obchody Europejskich Dni Dziedzictwa umożliwiające m.in. bezpłatne zwiedzania zabytków i innych obiektów kultury. Do kultywowania i popularyzowania mazowieckiej tradycji kulinarnej przyczyniał się „*Konkurs o Laur Marszałka na Najlepszego Produktu Żywnościowego na Mazowszu*”.

Samorząd Województwa Mazowieckiego wspierał imprezy promujące mazowiecką sztukę ludową oraz związane z wydarzeniami historycznymi, a także wydawnictwa propagujące zasoby dziedzictwa kulturowego i konkursy z zakresu znajomości kultury i historii regionu.

⁶ Ustawa z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz. U. z 2003 Nr 162, poz. 1568, z późniejszymi zmianami

6. Źródła finansowania działań realizujących cele *Programu w latach 2012-2013*

Zadania własne samorządu województwa dotyczą m.in. finansowania instytucji kultury, tworzenia systemu dotacji i nagród dla właścicieli zabytków, wykonywania niezbędnych remontów w obiektach zabytkowych będących własnością województwa mazowieckiego, realizacji programów regionalnych, promocji i edukacji.

Źródłami dofinansowania prac przy zabytkach oraz projektach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego w latach 2012-2013 r. były środki finansowe z budżetu województwa, z budżetu państwa przyznawane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, z funduszy europejskich dystrybuowane na poziomie krajowym i na poziomie województw. Ponadto realizacja celów odbywała się z wykorzystaniem: dochodów własnych instytucji kultury, jednostek samorządu terytorialnego (gmin i powiatów), środków prywatnych (stowarzyszeń, fundacji, osób fizycznych itp.).

Samorząd Województwa Mazowieckiego dotował prace przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność samorządu lub innych podmiotów. W 2012 r. zostały udzielone dotacje dla 61 podmiotów na kwotę 3 mln zł. Pozwoliły one zrealizować prace przy 48 zabytkach nieruchomości, będących dziełami architektury sakralnej i świeckiej oraz przy 13 zabytkach ruchomych (wytworów dawnej sztuki malarstwa, rzeźby, polichromie). Wsparciem z budżetu województwa objęte były również prace przy obiektach małej architektury (kapliczki, nagrobki, posągi). Wykonano szereg działań, które zabezpieczyły i utrwaliły substancję zabytku, zahamowały procesy destrukcji. Trudna sytuacja budżetu województwa w 2013 r. przełożyła się na brak przyznanych dotacji na realizację prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków.

Dotacje samorządu województwa przyznawane były także w ramach „*Rocznego programu współpracy Samorządu Województwa Mazowieckiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*”. W 2012 r. dzięki dotacjom zrealizowano 94 projekty na rzecz kultury i dziedzictwa narodowego. Wynikiem realizacji projektów było m.in. zorganizowanie: 15 festiwali, 14 warsztatów twórczych, 15 imprez (warsztatów, spotkań, konkursów itp.), 7 koncertów, 4 rekonstrukcje historyczne. Natomiast w 2013 r. wyznaczono tylko jeden obszar „Turystyka”, w którym przeznaczono środki na realizację 3 zadań: Szlaku „*Filmowe Mazowsze*” i „*Szlaku Frontu Wschodniego I Wojny Światowej*” oraz opracowanie *Strategii Rozwoju Turystyki na lata 2014–2020*. Kwota środków przyznanych organizacjom w latach 2012-2013 na zadania realizujące cele programu wyniosła ok. 4,8 mln zł.

W latach 2012-2013 w *Wieloletniej Prognozie Finansowej Województwa Mazowieckiego* w sektorze KULTURA ujętych zostało 22 przedsięwzięć realizujących cele *Programu*, na które wydatkowano łącznie 64,8 mln zł.

Poza funduszami pochodzącymi z państwowych i samorządowych źródeł finansowania właściciele i użytkownicy zabytków mieli możliwość pozyskania dotacji z funduszy unijnych na prace z zakresu ochrony zabytków.

W ramach *Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007-2013* samorząd województwa dystrybuował środki oraz przyznawał dofinansowanie w trybie indywidualnym (projekty kluczowe). Dofinansowanie w ramach programu w wysokości ok. 956 mln zł otrzymały m.in. zintegrowane projekty na rzecz rewitalizacji obszarów miejskich i wiejskich oraz dotyczące ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego, rozwoju infrastruktury kulturalnej, ochrony i waloryzacji dziedzictwa przyrodniczego.

W monitorowanym okresie samorząd województwa wprowadził nowe możliwości finansowania zadań z zakresu ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego w ramach inicjatywy JESSICA (RPOWM Priorytet V *Wzmacnianie roli miast w rozwoju regionu, Działanie 5.2 Rewitalizacja miast*). Dzięki tej inicjatywie środki finansowe z perspektywy 2007–2013 mogą być dłużej dostępne i wielokrotnie wykorzystywane.

Samorząd Województwa Mazowieckiego uczestniczył we wdrażaniu *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007- 2013*, w ramach dwóch osi priorytetowych: Oś 3 –

„Odnowa i rozwój wsi” i Oś 4 LEADER. Głównym partnerem realizacji programu były Lokalne Grupy Działania. Na zachowanie dziedzictwa kulturowego przeznaczono do 2013 r. 6,27 mln zł, co pozwoliło m.in. na realizację działań służącym zaspokajaniu potrzeb społecznych i kulturalnych mieszkańców wsi, pielęgnowaniu dziedzictwa kulturowego oraz zwiększaniu atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej obszarów wiejskich. Realizowane projekty odznaczały się innowacyjnością, ponieważ łączyły zasoby ludzkie, naturalne, kulturowe, historyczne oraz wiedzę i umiejętności przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego.

Finansowanie zadań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego regionu było możliwe również z *Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko* w ramach osi priorytetowej XII: *Kultura i dziedzictwo kulturowe*. Dofinansowanie z programu o kwocie 136,6 mln zł przyznano dla 8 projektów realizowanych w Warszawie, związanych z rewitalizacją, rewaloryzacją, konserwacją obiektów zabytkowych, a także ich adaptacją na cele kulturalne oraz projekty związane z konserwacją muzealiów i tworzeniem wirtualnych muzeów. Program umożliwił realizację dużych i kosztownych inwestycji, w tym rewaloryzację i rewitalizację cennych zespołów i obiektów zabytkowych.

Właściciele i użytkownicy zabytków w latach 2012-2013 pozyskiwali również środki z budżetu państwa (ok. 8,8 mln zł) w ramach konkursów organizowanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego z Programu Operacyjnego „*Dziedzictwo Kulturowe*”. Uzyskane środki pozwoliły na ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego województwa, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym dziedzictwa archeologicznego), kompleksową rewaloryzację zabytków, zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości.

7. Podsumowanie – wnioski wynikające z monitoringu Programu

Z przeprowadzonego monitoringu za rok 2012 i 2013 wynika, że:

- Zapisy *Programu* nie są sprzeczne z przepisami prawnymi oraz krajowymi dokumentami strategicznymi i programowymi obowiązującymi w okresie objętym monitoringiem. Przyjęte w *Programie* cele i kierunki działań są spójne z obowiązującymi dokumentami strategicznymi i programowymi województwa.
- Atutem województwa mazowieckiego są zasoby dziedzictwa pod względem jakościowym (zasób o randze światowej, europejskiej i krajowej) i ilościowym (3 miejsce w kraju pod względem liczby zabytków nieruchomych). W monitorowanym okresie zwiększyła się do trzech: liczba obszarów objętych statusem pomnika historii (dwa obszary uznane za pomnik historii w 2012 r.) i utworzonych parków kulturowych (jeden park kulturowy utworzony w 2012 r.).
- Zauważalna jest tendencja stałego powiększania się wojewódzkiego rejestru zabytków i ujmowania w nim kolejnych wartościowych obiektów nieruchomych i ruchomych. Na koniec 2013 r. było 6757 zabytków nieruchomych wpisanych do wojewódzkiego rejestru. Najwięcej wpisów dokonano w kategorii: domy mieszkalne, obiekty sakralne, cmentarze, obiekty publiczne i przemysłowe. Struktura obiektów w rejestrze nie uległa zmianie i nadal największą grupę stanowią obiekty mieszkalne (1919) i sakralne (1043).
- Najbardziej zagrożoną grupą są zabytkowe ogrody i parki znajdujące się na terenach miast (najwięcej skreśleń z wojewódzkiego rejestru odnotowanych w 2013 r.) oraz zabytki drewniane (z uwagi na swój budulec).
- W 2012 r. zakres współpracy finansowej, zwłaszcza w 2013 roku, determinowany był trudną sytuacją dla budżetu województwa. W 2013 r. nie udzielono dotacji na prace przy zabytkach wpisanych do rejestru oraz ograniczono obszary współpracy z organizacjami pozarządowymi.

- Regionalne muzea dysponują znacznym zasobem zabytków ruchomych i odegrały kluczową rolę w dokumentacji i popularyzacji dziedzictwa oraz w pozyskiwaniu nowych muzealiów. Podniesiony został standard oferty muzealnej, czego efektem była znacząca poprawa dostępu do zasobów dziedzictwa. Na uwagę zasługuje szeroka oferta programowa wojewódzkich instytucji kultury obejmująca m.in.: wykłady i spotkania, koncerty, konferencje, konkursy, lekcje muzealne oraz popularyzacja wiedzy o zabytkach poprzez strony internetowe instytucji.
- Wykorzystane zostały nowe technologie dla dokumentowania i udostępniania zasobów dziedzictwa oraz dla edukacji kulturalnej. Istotnym elementem promującym dziedzictwo kulturowe było zamieszczanie informacji o dziedzictwie kulturowym w portalach internetowych samorządu województwa i instytucji kultury.
- Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego wspierane były przez Samorząd Województwa Mazowieckiego, jednak finansowanie opieki nad zabytkami województwa mazowieckiego w latach 2012-2013 opierało się głównie na Funduszach Europejskich oraz przyznanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
- Analiza aktywności różnych podmiotów (samorządów gminnych i powiatowych, stowarzyszeń, organizacji pozarządowych, itd.), w pozyskaniu środków finansowych wskazała na duże zainteresowanie realizacją zadań wykorzystujących lokalne i regionalne dziedzictwo dla integracji mieszkańców oraz stymulowania rozwoju lokalnego.

Zalecenia

- Wsparcie projektów rewitalizacji obszarów historycznych i terenów zdegradowanych powinno dotyczyć również działań skutkujących ożywieniem społecznym i gospodarczym.
- W dalszym ciągu należy rozwijać programy edukacji regionalnej (na rzecz i o dziedzictwie kulturowym) oraz projekty wzmacniające wrażliwość estetyczną, poczucie odpowiedzialności za przestrzeń publiczną, emocjonalne zaangażowanie mieszkańców w opiekę nad zabytkami, akcje uświadamiające wartość dziedzictwa itp.
- Kontynuowanie i upowszechnianie „ginących zawodów” powinno być ważnym zadaniem zwłaszcza, że współcześnie istnieje zapotrzebowanie na wykonawców tych zawodów i ich produkty. Należy podejmować działania wspierające sektor małych przedsiębiorstw zajmujących się tradycyjnym rzemiosłem i wytwarzaniem produktów regionalnych.
- W celu poprawienia jakości sprawowanej ochrony i opieki nad zabytkami oraz zarządzania dziedzictwem kulturowym w regionie, należy inicjować i wdrażać różne formy współpracy (np. tworzenie wirtualnych sieci współpracy w zakresie wymiany doświadczeń, upowszechniania dobrych praktyk).
- System informacji o dziedzictwie regionu i ofertach kulturalnych wymaga ciągle poszerzenia z wykorzystaniem nowych metod i technologii. Należy wzmocnić działania w kierunku zapewnienia szerszego dostępu do elektronicznych baz informacji, unowocześniać sposoby prezentacji zbiorów dzięki wykorzystaniu nowoczesnych technik multimedialnych.
- Wzmocnienia wymaga system promocji i dystrybucji ofert wypoczynku oraz marketingu markowych produktów turystycznych (szlaków i tras kulturowych).
- Przeprowadzona analiza wskazała na potrzebę stworzenia i wdrożenia mechanizmów włączających dziedzictwo kulturowe w obieg gospodarczy (przy jednoczesnym zachowaniu priorytetu dziedzictwa). Wzmocnienia wymagają działania dotyczące wykorzystania dziedzictwa kulturowego w obszarze przemysłów kultury i wolnego

czasu oraz skierowane do ochrony krajobrazów przyrodniczo-kulturowych i rewitalizacji obszarów historycznych.

- Dla efektywnego wdrażania *Programu* wymagane jest systematyczne monitorowanie stanu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym. Uzyskane informacje posłużą do oceny słuszności i skuteczności podejmowanych inicjatyw w ramach założonych celów i kierunków działań.

Należy stwierdzić, że w analizowanym okresie (2012-2013) stworzono warunki dla kreowania i realizowania zadań ochrony zabytków oraz wykorzystania dziedzictwa kulturowego jako czynnika wpływającego na rozwój lokalny i regionu. Prowadzone działania wpłynęły na wzrost zainteresowania cennymi obiektami, historią i kulturą województwa. Zaczęto dostrzegać ważną rolę walorów krajobrazowych i turystycznych, poprzez rozwijanie produktów turystycznych, które zwiększają zatrudnienie, budują pozytywny wizerunek i promują województwo mazowieckie w kraju i za granicą.